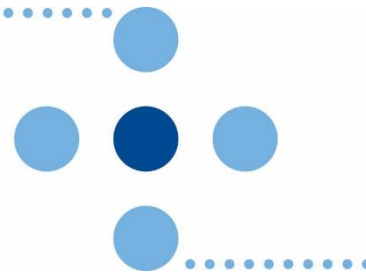

Webinar

Barn med autismespektervansker i barnehagen. Tilrettelegging og gode tiltak.

Spesialpedagogene Toril Josefine Kvalsund og Siri Dahl Masdal, ved HABU Ålesund

Presentasjon av HABU(habilitering barn og unge)

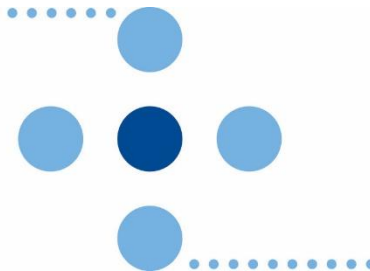

- HABU er en tverrfaglig tjeneste, som er en del av avd. for barnemedisin og habilitering.
- HABU sin målgruppe er barn i alderen 0-18 år med medfødt eller ervervet funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom/tilstand
- Førskolebarn med autismespektervansker er i målgruppen til HABU og kan henvises ved behov.
- HABU Ålesund har et eget autisteteam som jobber med utredning og tiltak for barn med autisme.

Kurs og opplæring om autisme

- HABU har kurs om autismespektervansker for miljøene til nydiagnostiserte
  - to ganger i året - for foreldre og fagpersoner
- HABU har eget opplæringstilbud til fremmedspråklige foreldre som trenger tolk
  - en gang pr år

Forts. Kurs og opplæring

- BUP har også kurs om autismespektervansker hos personer i skolealder
- Barn og unges helsetjeneste: webinar om autismespektervansker:

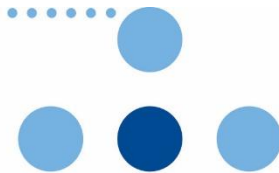
[Kva skjer i barn og unges helseteneste - Helse Møre og Romsdal \(helse-mr.no\)](#)

- For mer kunnskap om autismespektervansker
E-læringskurs om autisme:

<https://helsekompetanse.no/course/view.php?id=29>

Veldig aktuelt å sette av en studiedag til dette kurset for personal som skal jobbe med autisme. Kurset er på 8 timer, og kan deles opp og taes i kortere økter.

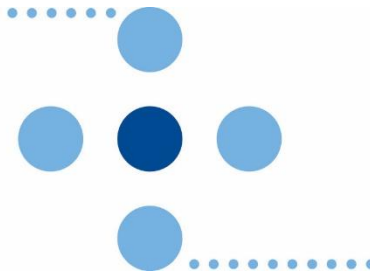
Veiledning

- I tillegg til at HABU utreder barn for autismespektrumsforstyrrelser, kan det også gies individuelle råd og veiledning til kommunale instanser rundt barn som er henvist til HABU. Alle som er i kontakt med oss/har aktive saker får en egen kontaktperson, og plan for veiledning lages i felleskap med miljøet rundt barnet basert på henvisning.
- Les mer om barnehagens ansvar, i det påbegynte samhandlingsforløpet som kommunene i Møre og Romsdal samarbeider om i Barn og unges helsetjeneste, i forhold til barn og unge med autisme her:

<https://helse-mr.no/avdelinger/klinikk-for-psykisk-helse-og-rus/avdeling-for-psykisk-helsevern-barn-og-ungdom/barn-og-unges-helseteneste/autismespekterforstyrrelser-hos-barn-og-ungdom>

Autismediagnosene i ICD-10

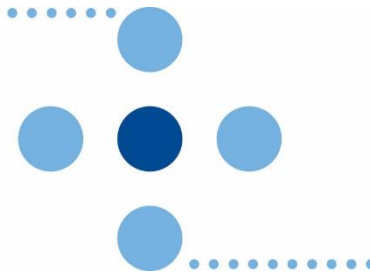

- F84.0 Barneautisme
- F84.1 Atypisk autisme
- F84.2 Retts syndrom
- F84.3 Annen disintegrativ forstyrrelse i barndommen
- F84.4 Forstyrrelse med overaktivitet forbundet med psykisk utviklingshemming og bevegelsesstereotyper
- F84.5 Asperger syndrom
- F94.9 Uspesifisert gjennomgripende utviklingsforstyrrelse

Snart skal ICD 11 taes i bruk og da blir annen inndeling av diagnosene på autismespekteret

Autismespekterforstyrrelse

ofte forkortet ASF (eller engelsk ASD), og i dagligtale ofte omtalt som autisme eller autismespektervansker. Kjært barn har mange navn!

Vansker på 3 hovedområder;

- Kommunikasjon
- Sosial samhandling
- Stereotyp atferd

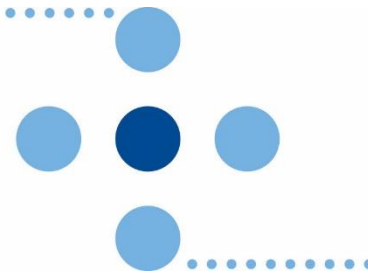
Forekomst

1-2 % har autismespektervansker, ca like mange er på grensen til diagnosen. 4:1 gutter pr jente

- Ikke uvanlig med sameksisterende vansker: ESSENCE

[ESSENCE-begrepet og tidlig innsats | statped.no](https://statped.no)

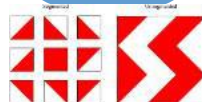
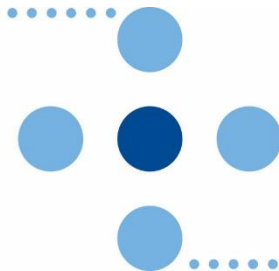
Vanlige komorbide tilstander

- Spesifikke Lærevansker
- Psykisk utviklingshemming
- ADHD
- Søvnvansker
- Epilepsi
- Tics/Tourettes
- Spise/ernæringsvansker
- Adferdsvansker
- Psykiske vansker (angst, depresjon, tvang, psykotiske symptom, traume etc.)
- Andre utvik

Utfordringsbilde ved autisme: samhandlingen preges av

Eksekutiv funksjon

styrer evnen til problemløsning, planlegging og gjennomføring, samt regulering av følelser og atferd

- Barn med autisme har i varierende grad svikt i sine eksekutive funksjoner

Regulering av oppmerksomhet (prioritere, være utholdende)

Inhibisjon av irrelevant info/reaksjoner (velge bort det som er uviktig informasjon)

Prosessereingshastighet (fortså raskt hva som kreves og handle deretter)

Arbeidsminne (huske hva som skal gjøres)

Planlegging/strategisk tenkning (evne til abstraksjon og lage gode strategier)

Impulskontroll (gjøre som en bør, ikke som man vil)

Flexibilitet i taner og handling (skifte mindset, igangsetting, overganger)

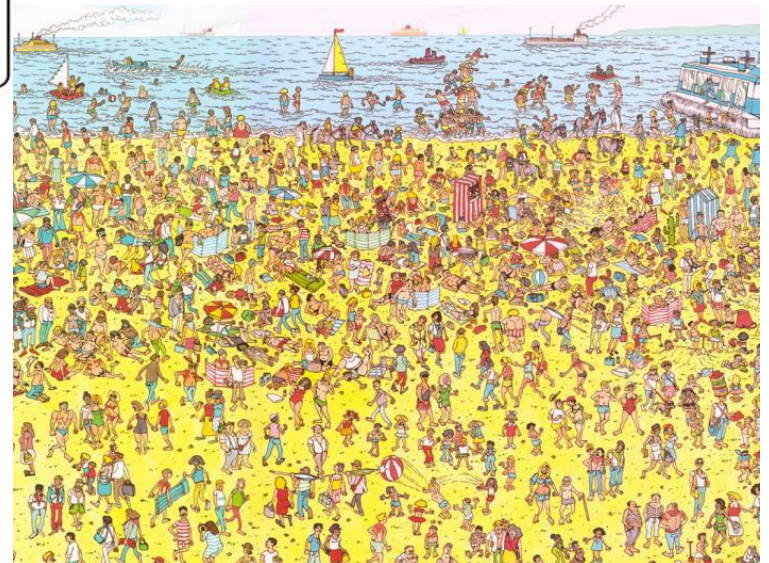
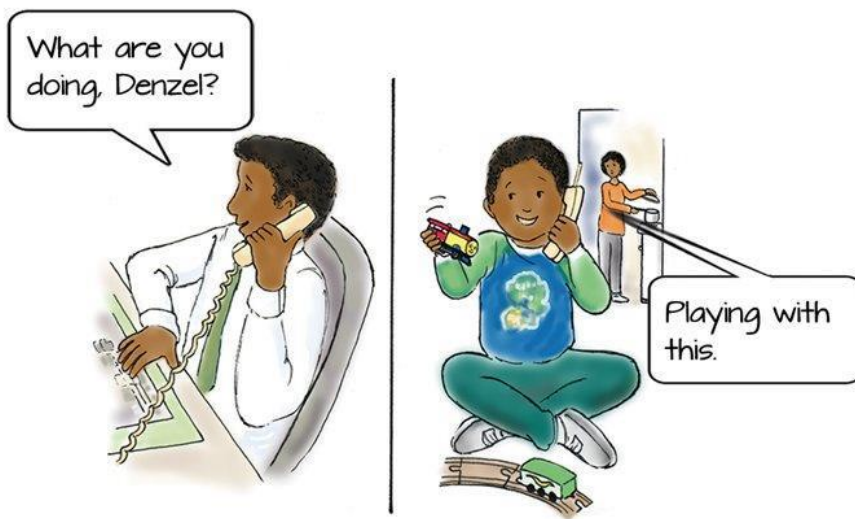
Monitorering av tanker og atferd (forstå hva en holder på med, tilpasse atferd til

Det man vil oppnå, kunne signalisere til andre at en ikke forstår/trenger hjelp)

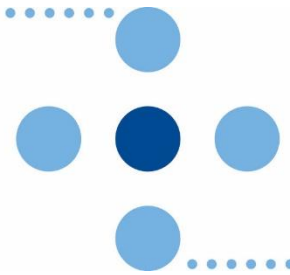
Dette kan gjøre hverdagen kaotisk og krevende, og fører vanligvis til behov for hjelp og støtte

- Theory of mind: å kunne forholde seg sosialt til andre, gjennom å forstå at mennesker tenker og handler utfra hvordan man forstår situasjoner
- Mentalisering: evnen til å forestille seg andres tanker og følelser, raskt og intuitivt

- Sentral koherens: evne til å sortere informasjon fra omverdenen og samle de til en helhet →

Går et barn med autisme i barnehagen? Hvordan komme i gang?

- Sakkynding tilråding og enkeltvedtak må på plass

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/spesialpedagogikk/spesialpedagogisk-hjelp/>

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/spesialpedagogikk/spesialundervisning/Spesialundervisning/Fase-3/6.2/>

- Barnehageloven § 37 kan også sikre at barn med funksjonsnedsettelse, som har behov for ekstra tilrettelegging i barnehagen får ressurser til dette, i tillegg den spesialpedagogiske hjelpen
- Hva slags kompetanse har personalet? Behov for opplæring/kurs? Hvordan organisere teamet rundt barnet? Planlegg plassering av ressurser, samarbeidstid, hvordan veilede assistenter osv. Hvem lager IOP?(NB! Bruk sakkyndig tilråding)
- Er det behov for/søkt om koordinator og/eller organisert ansvarsgruppe?
<https://www.helsedirektoratet.no/rundskriv/pasient-og-brukerrettighetsloven-med-kommentarer/rett-til-helse-og-omsorgstjenester-og-transport/-2-5c-rett-til-barnekoordinator>
- Lage plan for foreldresamarbeid, etablere nettverksgruppe? Ansvarlig for å søke hjelpemidler?
- Fysisk tilrettelegging: skjermingsmuligheter på grupperom eller annet rolig område?

Barnehage

Tiltak når barnet er innenfor autismspekteret, se lenke :

[Autismespekterforstyrrelse hos barn og ungdom - Helse Møre og Romsdal \(helse-mr.no\)](https://helse-mre.no/autismespekterforstyrrelse-hos-barn-og-ungdom)

- Pedagogiske tiltak for å sikre læring, trivsel, trygghet og inkludering.
- Tilrettelegging rundt barnet ut fra behov, alder, utviklingsnivå/fungering, sterke og svake sider.
- Forstå hva det betyr for barnet å ha en diagnose innen autismspekteret/forståelsesvansker, personalet bør få kurs om autisme.
- Evaluer jevnlig tiltakene som er satt i gang i barnehagen rundt barnet med autisme.
- Dersom tiltak rundt barnet ikke gir tilfredsstillende effekt bør barnehagen vurdere å søke veiledning fra PPT. Det er viktig å starte tidlig med tilpassede tiltak/tidligintervensjon.
- Dersom barnet har blitt henvist til PPT og en i sakkyndig vurdering har konkludert med behov for spesialpedagogisk hjelp (§31), skal kommunen fatte eit enkeltvedtak som beskriver tilbudet barnet skal få (type, omfang, varighet, kompetanse)

Pedagogisk psykologisk teneste(PPT)

Tiltak frå PPT kan være:

- Veiledning i hvordan barnehagen skal legge til rette for, og sikre rettighetene barnet har etter barnehageloven.
- Veiledning til barnehagen på systemnivå for å sikre forståelse av hva autismespektervansker har å si for utvikling og læring.
- Opplæring til barnehage i Alternativ og Supplerande Kommunikasjon (ASK).
- Veiledning til barn og foresatte.

(I tillegg til å utarbeide sakkyndig tilråding)

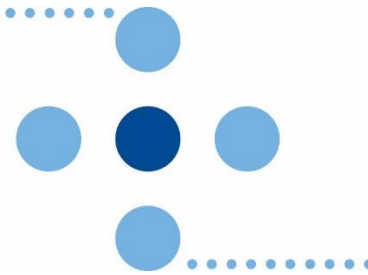

Tidlig og intensiv opplæring for barn i førskolealder

- HABU Ålesund kan tilby tidlig og intensiv behandling/opplæring til barn innen autismespekteret.
- Opplæringen er kunnskapsbasert og mange barn med autisme vil kunne ha god nytte av denne type intervensjon.
- Det lages et individuelt tilpasset tilbud.
- Intervensjonen ledes av en fagperson med kompetanse på intensiv opplæring fra Specialisthelsetjenesten/HABU.
- Det er ønske om at både barnehagepersonalet og foreldre deltar .
- Varighet på behandlingen er anbefalt til minimum to år, men blir hyppig evaluert og kan bli avsluttet om progresjonen til barnet ikke er som forventet m.m.

Eks. på intervensjon/behandling/opplæring:

- Pivotal Response Treatment(PRT)
- Tidlig og intensiv behandling basert på atferdsanalyse (TIOBA).
  - På engelsk kalles behandlingen Early Intensive Behavioral Intervention (EIBI).

På Helsebibiloteket finner du mer informasjon om Revidert EIBI fagprosedyre (Early Intensive Behavioral Intervention)

- <https://www.helsebiblioteket.no/innhold/fagprosedyrer/eibi-fagprosedyre-for-spesialisthelsetjenesten>

Tidlig og intensiv opplæring - forts.

For førskolebarn med autisme kan det altså være aktuelt å iverksette intensive tiltak. Slike tiltak krever omfattende resurser, stor innsats og koordinering fra både kommune, foresatte og spesialisthelsetjenesten.

Dette kan avklares i et eget møte mellom foreldre, kommunen og HABU. Tilbudet krever en henvisning.

For at Habiliteringstjenesten skal kunne bidra til en etablering og gjennomføring av intensiv opplæring vil det kreve at kommunale tjenester tilrettelegger for dette ved å sørge for at nødvendige ressurser er tilgjengelige og deltar aktivt i tiltaket.

Det lages en behandlingsplan/framdriftsplan av opplæringen HABU deltar på sammen med barnet, barnehage og foreldre.

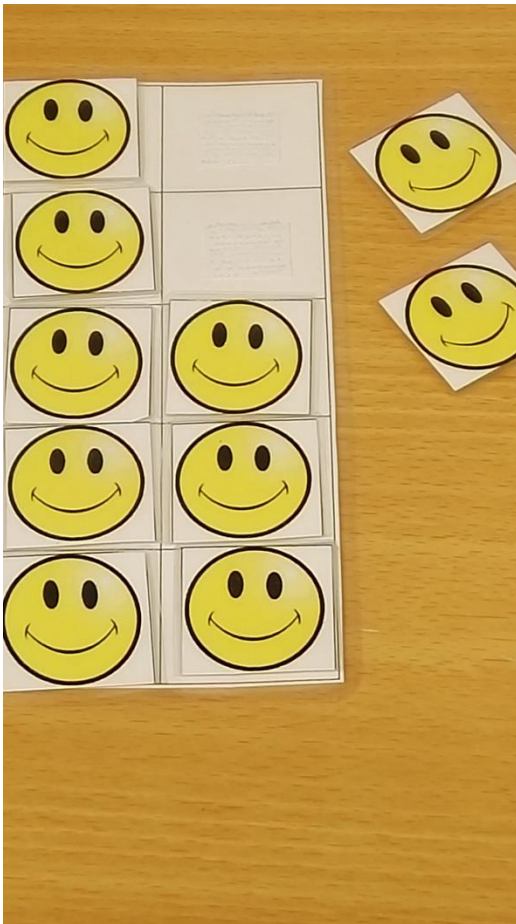
Tiltakene vil bli evaluert fortløpende for å sikre at hjelpen som tilbys er nyttig og **virksom.**

TEACCH metodikk

Å bruke elementer fra TEACHH er en systematisk måte å lede barnet inn i aktiviteter, med god visuell støtte. Kurvsystem for å organisere økter med f.eks trening på lekeferdigheter. Lettere å få til god voksenledelse når barnet tydelig ser hva som skal gjøres.

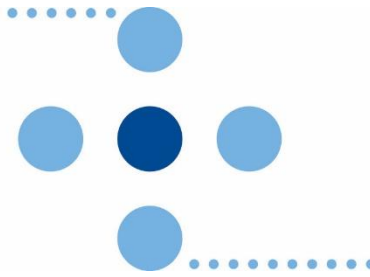

Tegnøkonomi: å samle opp til en belønning

Fint å bruke når man trenger å øve og repetere ting. Begynn med et brett som mangler et smilefjes og gi barnet en oppgave, fks putte en kloss i en boks. Når barnet har lagt klossen i boks får det skryt; «wow, bra jobba!» samtidig som man gir barnet et smilefjes og hjelper det til å feste det på brettet (som hadde 9 smilefjes påklistret fra før). Barnet kan trenge håndledning til å levere det til den voksne, som kvitterer med «Du har fullt brett» tar imot brettet og gir en premie (noe som barnet liker godt). Neste gang starter man med to brikker borte, og to oppgaver før barnet får veksle inn premien, deretter 3 osv.

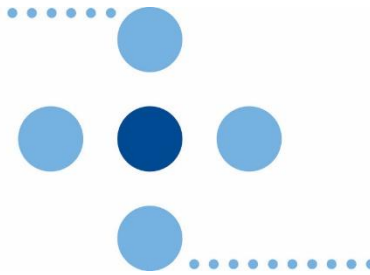
Individuell tilrettelegging

- Barnehageloven §37 - rett på egnet individuelt tilrettelagt barnehage tilbud.
  - Observere og snakke om barnet har utbytte av de ulike aktivitetene/leken. Hvis ikke må aktiviteten tilpasses barnet. Hva er målsettingen med aktiviteten?
  - Trenger barnet opplæring i delferdigheter for å mestre en aktivitet/lek?
- Prioritere hva som er det viktigste for barnet å lære akkurat nå - det barnet trenger å bruke i hverdagen og/eller sammen med andre barn.

[Tilrettelegging av barnehage tilbudet for barn med nedsatt funksjonsevne \(udir.no\)](http://udir.no)

Dagsplan og rutiner i barnehagen

- Dagsplan på avdeling med symboler over hva som skal skje i barnegruppa gir oversikt
- Individuelt tilpasset dagsplan til barnet som har behov for det, i tillegg. Gjerne også mobil dagsplan. Bilde av hvilke voksne som skal hjelpe barnet. NB! avklar om barnet tolker symbol! Lurt å ta bort bilder ettehverv som man er ferdig med en aktivitet
- Behov for arbeidsplan/handlingskjede? Mer spesifikk info om de ulike leddene i en aktivitet/handling
- Hvordan forberede barnet på rutinebrudd?
- Gode hverdagsrutiner, gjør ting på same måte. Lurt å lage skriftlige prosedyrer for å sikre lik tilnærming.

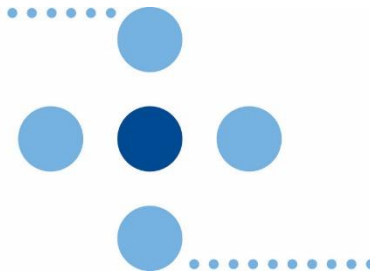
Her er mer om dagsplaner: [Eksempler på ulike typer planer | statped.no](https://statped.no)

Ofte lurt å starte med enkle dagsplaner med laminerte symbol først, og så utvide til mer avanserte, digitale planer etter hvert.

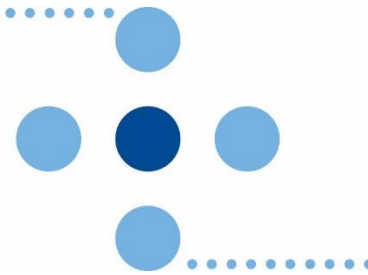

Handlingskjeder

Handlingskjede for å visualisere de ulike del-leddene i en aktivitet.

NB! Dagsplaner og handlingskjeder er hjelpemidler for å få struktur og oversikt, og hjelp til å utføre handlinger. Det er **IKKE kommunikasjonshjelpemidler!**

Bruk av visuelle klokker og timere kan brukes for å forberede overganger

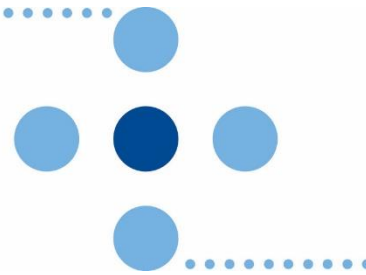
Time timer (også som app)

Memo timer fra Abilia

Hjelpemidler. Hva trengs?

- NAV Hjelpemiddeldatabase organiserer mange aktuelle hjelpemidler som lånes ut til personer med hjelpebehov. <https://www.hjelpemiddeldatabasen.no/> og <https://finnhjelpemidler.nav.no/>
- Viktig å avklare hvilke hjelpemidler som trengs, bør drøftes med foreldre, PPT/HABU, lokal ergoterapeut
- Barnehagepersonal, PPT eller lokal ergoterapeut kan hjelpe foreldre med å utforme søknad. Slik søker man: <https://www.nav.no/no/person/hjelpemidler/hjelpemidler-og-tilrettelegging/hjelpemidler/hvordan-soke>

Kommunikasjon, hvorfor er det viktig?

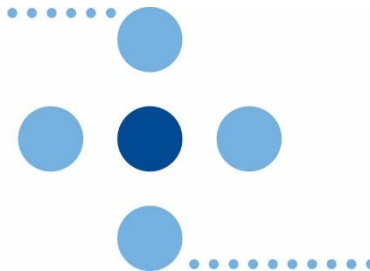
Ideelle rettigheter til å kommunisere

Jeg har rett til å:

- få reelle valgmuligheter
- si nei, avvise objekter eller handlinger
- be om det jeg vil ha
- uttrykke følelser
- bli hørt og få et svar selv om svaret er "nei"
- be om og få oppmerksomhet og samvær med andre mennesker
- ha tilgang til og bruke mitt kommunikasjonsmiddel hele tiden
- få informasjon om mennesker, gjenstander og hendelser i mine omgivelser
- få opplæring i og på min kommunikasjonsform
- ha et fungerende kommunikasjons system og backup
- være et fullverdig og likestilt medlem av samfunnet
- bli behandlet med respekt og verdighet
- bli snakket med, ikke om
- bli snakket med på en hensynfull måte

Fritt oversatt fra NJC The National Joint Committee for the Communication Needs of Persons with Severe Disabilities (1992). Guidelines for meeting the communication needs of persons with severe disabilities, ASHA, 34 (suppl.7), 2-3, tilpasset av ISAAC Norge etter ide fra K.A.

Barn innen autismespekteret har vansker med språk og kommunikasjon

- Graden av språk- og kommunikasjonsvansker varierer
- Forståelsesvansker? Forstå tale, nonverbalt språk/gester, sosiale situasjoner, regler og normer
- Vansker med å kommunisere? Vansker med å etablere verbal tale? Talevansker? Har tale men bruker lite språk?

Start med å observere hvordan barnet bruker språket og responderer på språk. Behov for å kartlegge med språktest/screening?

Barn innen autismespekteret har ofte store vansker med fellesoppmerksomhet og disse vanskene kan påvirke språklæringen. Derfor er det viktig å være bevisst på dette, fange oppmerksomheten/tilrettelegge, og starte med opplæring rettet mot bedring av delt/felles oppmerksomhet.

«Men vi forstår hva han vil...»

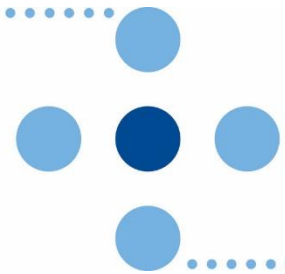
Barn med kommunikasjonsutfordringer har ofte gode voksne rundt seg som er flinke til å tolke og forstå barnet. Dette er dessverre også en hvilepute for å ikke jobbe godt nok med ASK. Alle barn har rett til å få språkopplæring, slik at de kan forstå og uttrykke seg, både i forhold til her og nå situasjoner med situasjonsstøtte, men også om ting som ligger tilbake i tid eller som ligger fram i tid, eller abstrakte ting som tanker og følelser.

Barnehagepersonal kan ikke velge bort ASK! Styrer har ansvar for å sikre at kvaliteten er god nok

Barnehageloven §39

- Barn som helt eller delvis mangler funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon, skal få bruke egnede kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmidler i barnehagen.
- Spesialpedagogisk hjelp etter § 31 inkluderer nødvendig opplæring i bruk av alternativ og supplerende kommunikasjon.

ASK Alternativ og supplerende kommunikasjon

Personer med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon er barn, unge og voksne som må bruke andre former enn tale i direkte kommunikasjon med andre. Vi skiller mellom

1. Partnertolket kommunikasjon
2. Ikke hjulpet kommunikasjon
3. Hjulpet kommunikasjon

ASK kan altså være alt fra lyder og kroppslige uttrykk, tegnspråk, tegn til tale, konkrete, foto, tegninger, grafiske symboler og ortografisk skrift.

Mange barn med autisme har behov for, og forutsetninger for å kunne ta i bruk hjulpet kommunikasjon, som fks. grafiske symboler på tematavler eller i bok, etter hvert også elektroniske talemaskiner.

Les mer om ASK her:

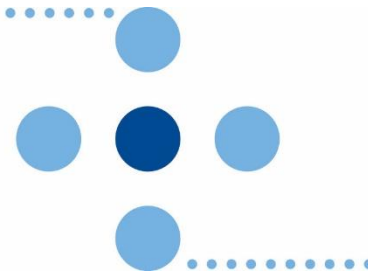
<https://www.statped.no/ask/hva-er-alternativ-og-supplerende-kommunikasjon-ask/#no-46792-0->

Hva skal man velge?

- Hvilken kommunikasjonsmetode man skal bruke bør drøftes med fagpersoner med kompetanse på dette, og som kjenner godt til barnets utfordringer. PPT, HABU og Statped er eksempler på aktuelle drøftingspartnere på dette. Spesialpedagog i barnehagen bør alltid være involvert i disse drøftingene, sammen med foreldrene.
- Det dukker ofte opp spørsmål om tegnbruk. Mange bruker noen tegn og naturlige gester, som fks ja og nei, mer, ferdig, mat, stopp og vent som kan være nyttige. Det er imidlertid en del utfordringer med tegnbruk for barn med autisme:

Ofte utfordringer knyttet til felles oppmerksomhet og blikkontakt. Ikke alle tegn kan flyttes inn i synsfeltet, slik man kan med et symbol på papir. Utfordringer med at bevegelige tegn «forsvinner» når vi er ferdige med å forme det, mens et symbol er konstant så lenge det er synlig.

Hva skal man velge? forts.

- Symbolbruk krever mindre opplæring av samtalepartnere enn tegn, og dermed kan flere kommunisere med barnet om man bruker symbol. Vi kan også ha tekst på et symbol som gjør at lesende samtalepartnere lettere kan forstå hva det betyr

Det viktigste er at man velger metode utfra barnets behov og forutsetninger. At miljøet fks er gode på tegn til tale er ikke god nok grunn for å velge dette som kommunikasjonsmetode for et barn. Det er fagmiljøet som skal tilpasse seg barnet, ikke barnet som skal tilpasse seg hvilken metode de voksne allerede behersker

Ulike typer ASK hjelpemidler

TD Snap Core First

Kommunikasjonsbok, PODD

Rolltalk digital PODD

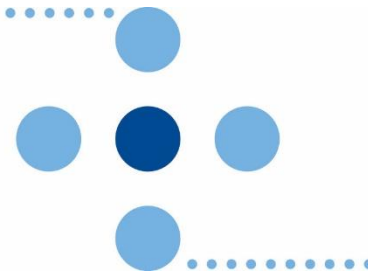
PECS: picture exchange communication system

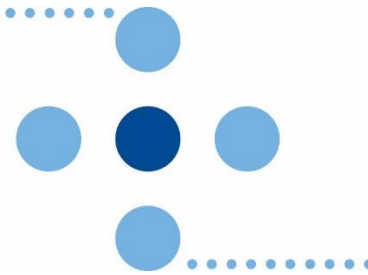
Tematavler

Tematavler samlet i nøkkelring

[pekeprate-hver-dag-eksepler-pa-temataveler.pdf \(statped.no\)](https://statped.no/pekeprate-hver-dag-eksepler-pa-temataveler.pdf)

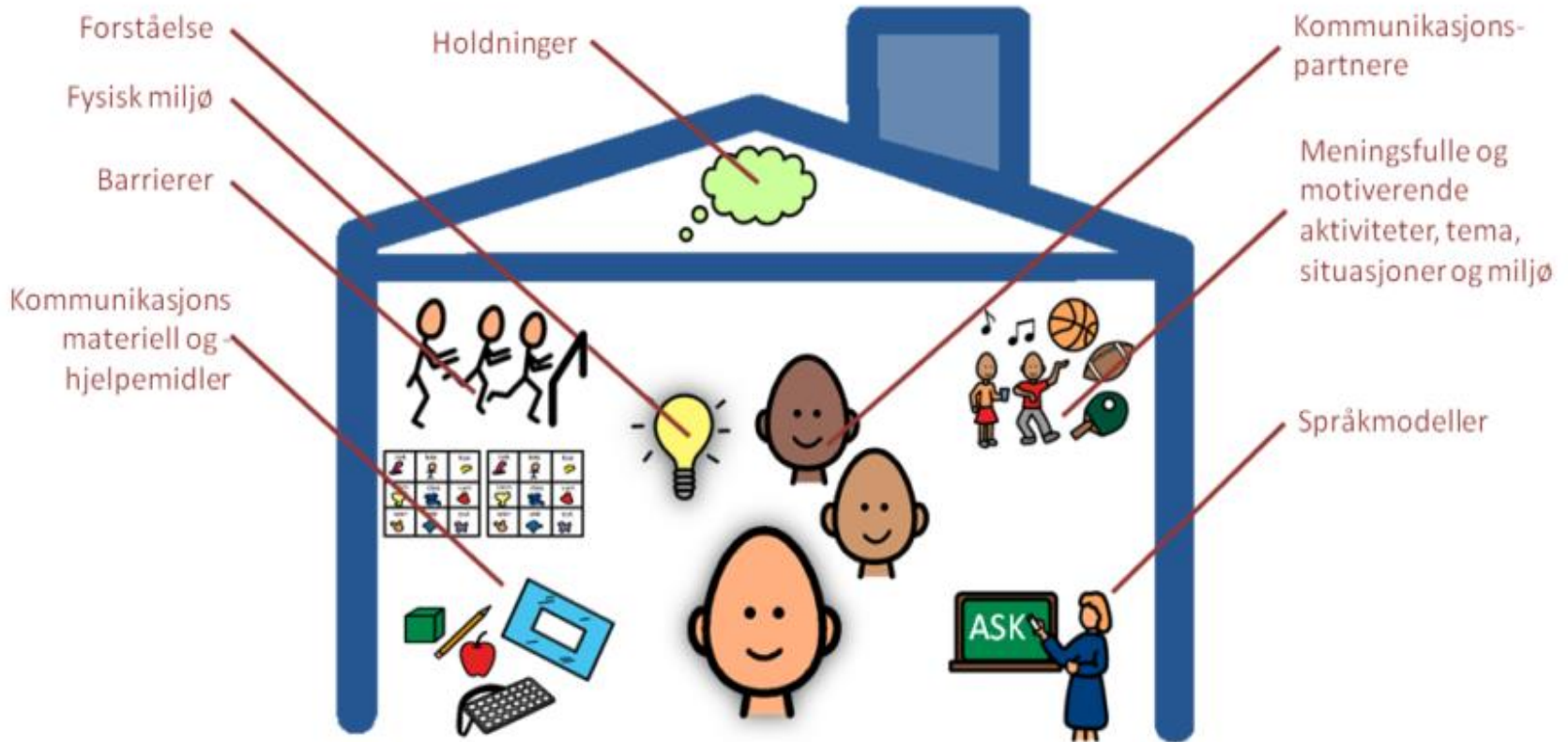

For å komme i gang med symbolstøtte kan det være aktuelt å søke om programvaren Roll talk designer for print, for å produsere og redigere kommunikasjonsmaterieil på papir:

<https://finnhjelpemidler.nav.no/produkt/HMDB-52987>

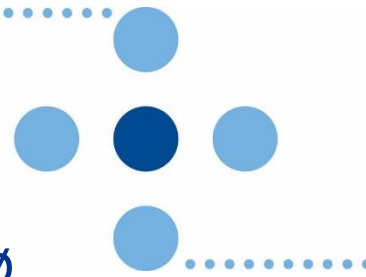
(På Abila.com finner man også gratis demoversjon på roll talk designer for print som kan benyttes mens man venter på å få innvilget søknad)

språkmiljø

Kopi: Jørn Østvik, dialog 2-2008, I kunnskapsbanken.net.. 15.02.2018
<https://www.kunnskapsbanken.net/sprakmiljo-tanker-om-prinsipielle-og-praktiske-sider/>

Språkmiljø

- Barnehagen skal tilrettelegge for et godt språkmiljø
- Antall personer som bruker ASK i barnet sitt miljø og hvor ofte de bruker ASK har stor betydning for barnet sin språkutvikling.
- Det er viktig å etablere et autismevennlig miljø som støtter, aksepterer og respekterer den enkelte persons egenart. Samarbeid med familien er også helt sentralt.

Kommunikasjonstrappen, se lenke under (StatPed).

<https://www.statped.no/contentassets/0dcf32e8a3ef4a68b4a8f63b782104e2/kommunikasjonstrappen.pdf>

BY 18 MONTHS
babies have heard
4,380 HOURS

OF SPOKEN
LANGUAGE

and we don't expect them
to be fluent speakers

YET

If AAC learners only see symbols modeled for
communication twice weekly for 20-30 minutes, it will take

84 YEARS

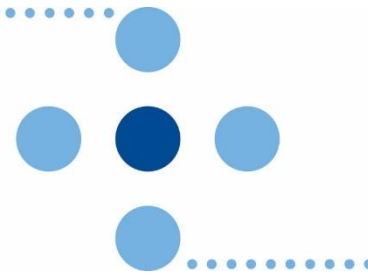
for them to have the same exposure to aided language
as an 18 month old has to spoken language.

statistic from Jane Korsten - QIAT Listserv 2011

photo by Rachael Langley - AAC Specialist

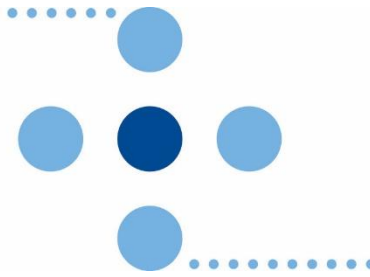

Pragmatiske språkvansker

- Vanskene kan være knyttet til forståelsen av språket, og opplæringen må derfor ta utgangspunkt i hvordan barnet kan bruke språket hensiktsmessig i sosiale situasjoner
  - har ofte en svært bokstavelig forståelse av språket
  - manglende forståelse av andres følelser, intensjoner, egne følelser, språk, nonverbal kommunikasjon, sosiale situasjoner, regler og normer

Barnet kan derfor ha vansker med å forstå implisitte regler og innpasse seg i leken.

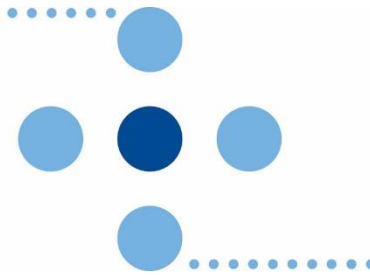

Det er ofte krevende å forstå beskjeder med abstrakt innhold:

- «Vi skal holde på en stund til»
- «Vi skal lage en passelig porsjon med suppe»
- «Vi tar litt smør på brødiskiva»
- «jeg tror vi gjør det omtrent slik»

Og har man en bokstavlig forståelse av språk er det krevende å få vite at:

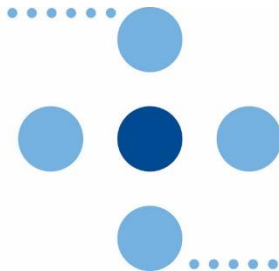
- Du har maur i rompa
- Knoppene skyter opp av marka
- Vi hopper over middagen

Noen tips

- Bruk tydelig og enkelt språk
- Dropp small talken der du kan
- Gi tid til å fordøye beskjeder, skal du gi den på nytt, si det samme!
- Ironi funker sjelden for mennesker med ASD, dersom de ikke har fått opplæring

God beskjed

«Det er middag»

Dårlig beskjed

«Nå tror jeg du må slutte av spillinga, og legge vekk fjernkontrollen, for nå er middagen snart klar. Vi spiser om 5 minutter, når pappa kommer»

Aktuelle metoder og verktøy:

Barnet innen autismespekteret som strever med sosialt samspill, trenger å lære og øve på de situasjonene som tas for gitt at alle kan mestre.

Mange av barna trenger en "bruksanvisning".

- Lage oppskrifter i Book Creator, se lenke Statped:

[Book Creator - temaside | statped.no](#)

- Sosiale historier og visuelle forklaringer

Statped sin lenke:

<https://www.statped.no/laringsressurser/teknologitema/sosial-fungering-med-nettbrett-og-mobil/sosiale-historier-og-oppskrifteri-digitale-boker/>

NAKU sin lenke:

<https://naku.no/kunnskapsbanken/sosiale-historier-som-metode>

Bok: Om metoden Sosiale historier, hva, hvordan og hvorfor. Se spiss.no:

https://www.spiss.no/purchase/132547-E-bok-Sosiale-Historier?landing_page_id=209981

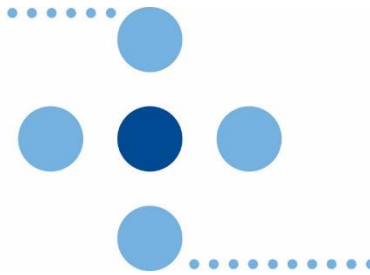
Video:

<https://helse-bergen.no/avdelinger/psykisk-helsevern/kronstad-distriktspsykiatriske-senter/regionalt-familjo-for-autisme-adhd-tourettes-syndrom-rfm/video-om-sosiale-ferdigheter>

Voksenledelse/grensesetting

Barn trenger å kunne ledes av voksne i lek og læring og i sosiale situasjoner. I en del situasjoner er det helt opplagt at barn ikke er i stand til å fatte gode beslutninger selv, om hva som er lurt å gjøre. Dette gjelder også barn med autisme. Bakgrunnen for dette er sammensatt, og har ofte flere årsaksforklaringer

- svak eksekutiv funksjon (se side 10)
- språkvansker, utfordringer med å forstå hva som sies
- sosiale vansker, utfordringer med å forstå samhandlingen med den andre og å forstå hva som er forventet
- Rigidet. Barnet er opptatt av detaljer og at ting gjøres på en bestemt måte, og kan overveldes når ting blir "feil"
- erfaringsgrunnlag, barnet har store vansker med å gjøre seg forstått og å forstå andre, og har dermed lagt seg til en vane med å "fikse" selv, gjøre ting på sin måte

- Viktig å forebygge forventningsbrudd. Bruk av dagsplan for å tydeliggjøre hva som skal skje, og bruk av timer for å forberede overganger gjør det oftere lettere å lede barnet
- Bruk ASK for å sikre at barnet forstår hva du vil, og for at barnet skal kunne ytre seg.
- Gjør det tydelig for barnet når DU bestemmer, og når BARNET bestemmer. Kanskje visualisere med symbol når barnet skal få bestemme?
- Kanskje trenger barnet en positiv forsterker for å akseptere voksenledelsen?

Rigiditeter

Det kan være vanskelig å bryte etablerte «mønstre», og det kan noen ganger være nødvendig å etablere «nye»

mønstre, der man øver på å gjøre ting på ulike måter for å trene inn fleksibilitet (Tips: er barnet for eksempel opptatt av bokstaver er det lurt å kjøpe inn andre typer bokstaver om en planlegger å etablere nye mønstre/lek. Dette for at det skal bli lettere for barnet å endre på noe som er etablert).

Man kan øve på å bryte rigide handlingsmønstre, ved hjelp av å bruke min tur og din tur, men grad av motstand og frustrasjon må vurderes i de ulike situasjonene.

Det å være godt kjent med barnets preferanser, og ikke minst forstå at små detaljer kan ha stor betydning er viktig for å prøve å forstå hva som er vanskelig for barnet; eks barnet er vant med påsmurt mat, og ikke buffet av brød og pålegg

Grunnleggende ferdigheter - lek

Hva liker og motiverer akkurat dette barnet? Det å ha leker og annet materiell som barnet foretrekker, synlig og tilgjengelig på avdelingen, kan være med på å..... stimulere til aktivitet sammen med andre barn. Men mange av barna innen autismspekteret må ofte lære å leke, noen trenger i starten 1:1 opplæring, andre kan lære dette i liten gruppe. Dette må tilpasses barnet.

Planlegg og prioriter hvilke ferdigheter eller lek og aktiviteter barnet trenger å lære i første omgang. HUSK målsetningen er at barnet på sikt skal kunne leke selvstendig og uten hjelp. Guiding/støtte i gruppe først når leken er mestret 1:1, være bevist på å trappe ned hjelp.

Tips:

Ofte er det lurt å sjekke ut om barnet mestrer grunnleggende ferdigheter som er viktig i lek/leken/aktiviteten. Ta utgangspunkt i motivasjonen til barnet.

Eks.; Kan barnet imitere? Peke? Husk på vansker med Felles Oppmerksomhet. Må barnet ha opplæring først i turtaking?

Kan barnet følge beskjeder som for eksempel " gi meg ballen"? Opplæring: Starte med å gi mye hjelp – ballen ligger synlig og nært barnet osv.

Lære å leke.

Sensoriske interesser og sensorisk hyper-/hyposensitivitet

Sanseinntrykk oppleves sterkere eller svakere hos barn med autisme

Kan være spesielt fascinerende eller spesielt stressende

- Store individuelle forskjeller i følsomhet for: lyd, støy, lys, lukt, berøring, visse klær, bli våt eller klissete på huden
Smak og konsistens

Sannsynlig sammenheng med øye for detaljer og tendens til å ikke bruke kontekst informasjon. Det innebærer at hjernen tolker eller opplever sanseinntrykk annerledes enn det som er vanlig.

Man kan være hypersensitiv (overfølsom) eller hyposensitiv (underfølsom) i en eller flere sansekanaler, som hørsel, syn, berøring, lukt og smak.

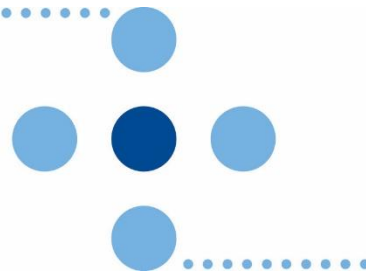
[Sensoriske vansker | statped.no](https://statped.no)

Gratis kurs Autisme og Sanseopplevelser:

<https://spissonline.simplero.com/page/149913>

Sl k kan det være   ha autisme og sensoriske problemer.

Jeg liker ikke   klippe, vaske eller kamme håret.

Sterkt lys gjør vondt i øynene.

Jeg tygger på "alt"

Jeg er "kresen", og noe mat har en konsistens som gjør at jeg b rekker meg.

Sterke lukter gjør meg kvalm, og jeg kan lukte på "rare" ring.

Jeg reagerer uhenstiktsmessig på smerte.

Reagerer ikke på varme og kulde.

Jeg har problemer med   konsentrere meg.

Jeg liker ikke høye lyder.

Jeg liker ikke store folkemengder.

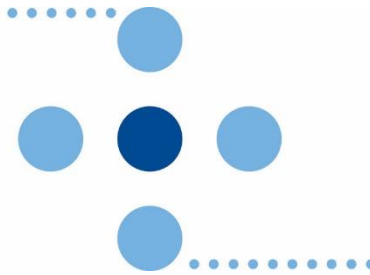
Jeg har selektiv hørsel, og har problemer med   høre hva du sier hvis det er mange lyder rundt oss.

Jeg har dårlig fin og grov motorikk

  klippe negler gjør vondt!

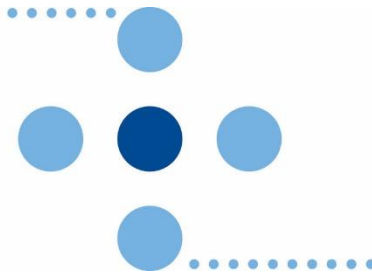
Bygva Maria Fimbi  - 2013

Stressavlastning

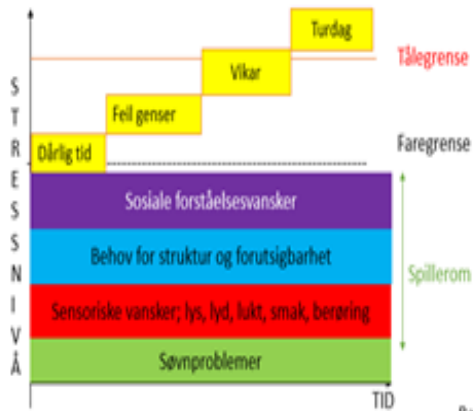

- Barn med autisme opplever ofte hverdagen som stressende og krevende, og kan ofte ha behov for pauser. Forståelsesvanskene i forhold til språk og sosial samhandling gjør hverdagen mye mer utmattende enn for barn uten slike vansker. Det er ofte vanskelig for barnet selv å regulere dette, og det må ofte få hjelp til å regulere aktivitetsnivå. Noen ganger må man også begrense positive aktiviteter for å unngå overbelastning.
- Viktig å vite hva som er avslappende aktiviteter for akkurat "ditt" barn med autisme, og hvor lange og hyppige pauser barnet trenger. Dette kan svinge med dagsform

Stress

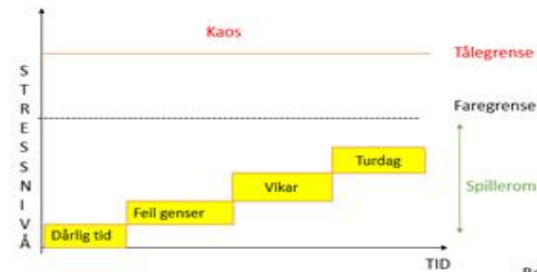

Stressmodell for personer med ASF

Basert på Uhrskov og Hejlskov Jørgensen, 2007

Stressmodell for et typisk barn

Basert på Uhrskov og Hejlskov Jørgensen, 2007

Selektive spisevansker

Svært mange barn med autisme har så store utfordringer med å spise at det utløser bekymring. Barn som er selektive har ofte noen av disse tendensene:

- viser liten interesse for mat
- Spiser lite
- Kan ha vansker med konsistenser og sammensetninger som er forventet ut fra alderen
- Følsom for farge, utseende, konsistens, lukt, eller bestemte produkter
- Spiser bare noen få slag matvarer
- Kan være redd for at forferdelige ting skjer om de spiser bestemte varer(kilde: mat og sånn, Dam forlag 2021)

Hvordan møte spisevansker ?

barnehagen

- Avklare om det er **reell bekymring** rundt vekt/høydeutvikling og vitaminstatus, eller om det "bare" er uvanlig smalt kosthold (ta opp med fastlege eller lokal helsesykepleier)
- Viktig å avklare hva som er målsetting i forhold til måltid. Matinntak vs lære bordregler og sosiale regler, utvide matrepertoar osv. Skal vi ha "kampen" om skorpa?
- Ofte behov for å kunne ha ønskekost
- Avklare om barnet har behov for å spise i skjermede omgivelser, dersom det er vanskelig å være i stor gruppe f.eks pga sensoriske vansker

• Hva kan barnehagen gjøre?

Det er viktig å ta tak i søvnproblemene så tidlig som mulig.

Hvis det er mistanke om at barnet sover dårlig om natten bør en snakke med foreldre, og tiltak bør settes i gang.

Eks. **Kartlegge og regulere døgnrytmen/søvnhygiene** - helsesykepleier og/eller fastlege har ofte god kompetanse på dette.

- Hvor lenge har barnet behov for å sove i barnehagen?
- Har barnet god nok tilrettelegging i barnehagen mtp barnets stresskurve og behov for pauser/skjerming? Stress kan påvirke søvn.

Noen av barna vil profitere på **Melatonin**

For noen kan fysiske tiltak som **tyngdedyne** være til hjelp.

For mer informasjon om søvn og insomni, har Nasjonal kompetansetjeneste for søvnsykdommer (**SOVno.no**) en god nettside med mange fine artikler og gode tips.

- <https://helse-bergen.no/nasjonal-kompetansetjeneste-for-sovnsykdommer-sovno#mer-om-sovno>

Flere tips:

- <https://helsekompetanse.no/mod/book/tool/print/index.php?id=44>

Søvn

Mange barn med autisme har store søvnproblemer

- For barn med autisme kan konsekvensene av søvnmangel bli store, blant annet ved at det svekker en allerede redusert kapasitet til læring. Det kan også forsterke atferdsvansker og hyperaktivitet hos barna, i tillegg til at autismsymptomene blir mer fremtredende.
- Noen er undersensitive for sansestimulering, mens andre er oversensitive. For sistnevnte gruppe kan vanlige sanseintrykk som lys, lyd eller lukt, gi ubehag . Nattestid og legging byr på mange sanseintrykk. Det blir ofte en krevende situasjon for personer med reduserte forutsetninger for selvregulering.
- Hormonet melatonin styrer dag- og nattrytmen vår, men mange barn med autisme har ikke naturlig melatoninproduksjon. Det gir utfordringen med innsovning, mange oppvåkninger gjennom natten og noen våkner veldig tidlig om morgenen.

Emosjoner

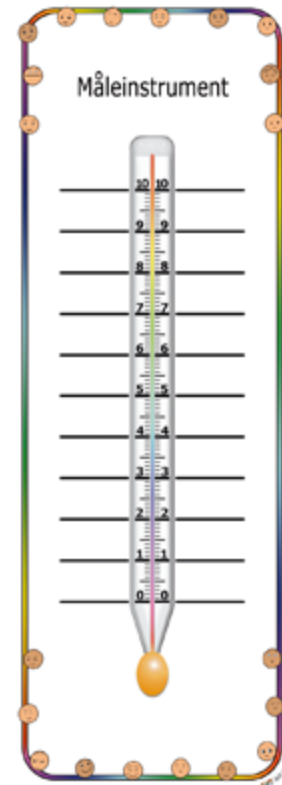
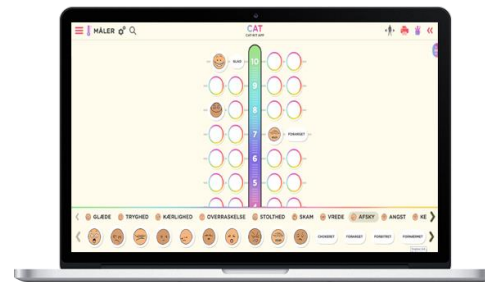
Personer med autisme kan ha vansker med å uttrykke, identifisere og kontrollere egne følelser, samt å forstå tanker og følelser andre har. De har ofte vansker med å forstå andre mennesker og hvilke signaler de gir, og ens egne reaksjoner og følelser.

Hva kan være utfordrende for akkurat dette barnet?

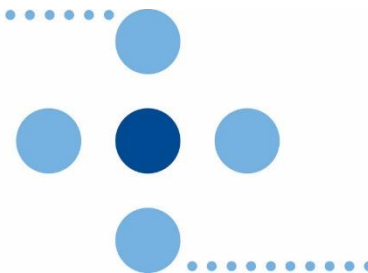
- Vansker med å oppfatte og/eller tolke følelser?
- Delt oppmerksomhet?
- Interesser/motivasjon?
- Forstår ikke gester ?
- Øyekontakt vanskelig? Blikkveksling?
- Ansiktsuttrykk tilpasset situasjonen?

Emosjoner og tiltak/verktøy

- Opplæring av emosjoner/følelser. Bruk visuell støtte, eks bilder av ansiktsuttrykk(glad, sint osv)
  - Eks. Starte med matching, deretter reseptivt(eks. Pek på) og ekspressivt(eks. Hva er..) osv.
- Forklare hva som skjer/har skjedd (visuell støtte)
- Bruk Situasjonsplansjer; hvilket ansiktsuttrykk passer her?
- KAT – kassen; samtaleverktøy
  - Tanker, følelser og atferd
  - Lenke statped: [KAT-kassen | statped.no](https://statped.no)
  - Lenke [Cat-kit](#)

Tilrettelegging i hverdagen, oppsummering

- Oversikt/struktur: dagsplan og forutsigbare rutiner med mest mulig lik praksis. Forhindre forventningsbrudd.
- Språkstøtte/ASK gjennom hele dagen om barnet har dårlig språk(ekspressivt/impressivt) for å gi barnet mulighet til å både forstå og å uttrykke seg
- Balanser belastning, ha et bevist forhold til pauser og trening/lek. Ta hensyn til både kognitiv funksjon og sensoriske utfordringer
- Tren på både lekeferdigheter og ADL ferdigheter. Frilek har liten verdi utover som pause.

Bruk tilgjengelige hjelpemidler.

Ha en klar målsetting med det man gjør. Hva gjør vi og hvorfor?

Ressurser:

Hvem gjør hva?(roller og ansvarsområde):

[Autismespekterforstyrrelse hos barn og ungdom - Helse Møre og Romsdal \(helse-mr.no\)](#)

Arrangement/kurs og samlinger knytt til barn og unges helseteneste. Du vil også kunne finne presentasjoner eller videoer fra gjennomførte arrangement:

[Kva skjer i barn og unges helseteneste - Helse Møre og Romsdal \(helse-mr.no\)](#)

E- kurs Autismespekterforstyrrelse (ASF) :

<https://helsekompetanse.no/course/view.php?id=29>

Spesialpedagogisk hjelp:

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/spesialpedagogikk/spesialpedagogisk-hjelp/>

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/spesialpedagogikk/spesialundervisning/Spesialundervisning/Fase-3/6.2/>

Rett til barnekoordinator:

<https://www.helsedirektoratet.no/runtskriv/pasient-og-brukerrettighetsloven-med-kommentarer/rett-til-helse-og-omsorgstjenester-og-transport/-2-5c-rett-til-barnekoordinator>

Barn som går i barnehage, og som har nedsatt funksjonsevne, har rett til et egnet individuelt tilrettelagt barnehetilbud.

[Tilrettelegging av barnehetilbudet for barn med nedsatt funksjonsevne \(udir.no\)](#)

Barn som ikke kan kommunisere ved hjelp av tale, har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK).

[Alternativ og supplerende kommunikasjon \(ASK\) \(udir.no\)](#)

Alternativ og supplerende kommunikasjon(ASK):

<https://www.statped.no/ask/hva-er-alternativ-og-supplerende-kommunikasjon-ask/#no-46792-0->

Kommunikasjonstrappen:

<https://www.statped.no/contentassets/0dcf32e8a3ef4a68b4a8f63b782104e2/kommunikasjonstrappen.pdf>

Tematavler:

[pekeprate-hver-dag-eksepler-pa-temataveler.pdf \(statped.no\)](#)

Book Creator:

[Book Creator - temaside | statped.no](#)

God ASK - lita kommunikasjonsbok

[Modellering av setninger | For barn som trenger hjulpet kommunikasjon kan en kommunikasjonsbok være et middel. Her kan du se hvordan du kan modellere setninger med en... | By Statped | Facebook](#)

[Stig sin første komm boka utstilling \(statped.no\)](#)

The Picture Exchange Communication System(PECS) ved Janne Mari Akselsen

[Picture Exchange Communication System \(PECS\) - YouTube](#)

The developers of PECS and founders of Pyramid Educational Consultants, Andy Bondy, PhD, and Lori Frost

[PECS Videos & More - Pyramid Educational Consultants \(pecsusa.com\)](#)

[PECS\(metode for kommunikasjon\) | statped.no](#)

Pedagogiske og digitale verktøy(Dagsplan):

[Eksempler på ulike typer planer | statped.no](#)

Sosiale ferdigheter/sosial historie:

- <https://www.statped.no/laringsressurser/teknologitema/sosial-fungering-med-nettbrett-og-mobil/sosiale-historier-og-oppskrifteri-digitale-boker/>
- <https://naku.no/kunnskapsbanken/sosiale-historier-som-metode>

Bok(spiss.no):

https://www.spiss.no/purchase/132547-E-bok-Sosiale-Historier?landing_page_id=209981

Video:

<https://helse-bergen.no/avdelinger/psykisk-helsevern/kronstad-distriktspsykiatriske-senter/regionalt-fagmiljo-for-autisme-adhd-tourettes-syndrom-rfm/video-om-sosiale-ferdigheter>

Samtaleverktøy som strukturerer samtaler med barn og unge som har behov for støtte til å uttrykke seg konkret om tanker, følelser og adferd:

[KAT-kassen | statped.no](#)

[Cat-kit](#)

Hjelpemidler:

<https://www.hjelpemiddeldatabasen.no/>

<https://finnhjelpemidler.nav.no/>

<https://www.nav.no/no/person/hjelpemidler/hjelpemidler-og-tilrettelegging/hjelpemidler/hvordan-soke>

Roll talk designer for print:

<https://finnhjelpemidler.nav.no/produkt/HMDB-52987>

[PS_RolltalkDesigner_for_print_NO_ny 2021.indd \(abilia.com\)](#)

Sensoriske vansker:

[Sensoriske vansker | statped.no](#)

Gratis kurs: Autisme og Sanseopplevelser:

<https://spissonline.simplero.com/page/149913>

Epilepsi:

[Regional kompetansetjeneste for dobbeltdiagnosen epilepsi og autisme i Helse Sør-Øst - Oslo universitetssykehus \(oslo-universitetssykehus.no\)](#)

[176339-h-autisme-web.pdf \(epilepsi.no\)](#)

[Epilepsi hos personer med utviklingshemming og autisme - Helsenorge](#)

Søvn

Nasjonal kompetansetjeneste for søvnsykdommer (SOVno.no) en god nettside med mange fine artikler og gode tips.

<https://helse-bergen.no/nasjonal-kompetansetjeneste-for-sovnsykdommer-sovno#mer-om-sovno><https://helsekompetanse.no/mod/book/tool/print/index.php?id=44>

ESSENCE er et paraplybegrep som omhandler vansker hovedsakelig knyttet til nevroutvikling (hjernens utvikling) hos barnet. Begrepet sier noe om at barn som i tidlig førskolealder har vansker innenfor ett område, veldig ofte har vansker innenfor flere områder.

[ESSENCE-begrepet og tidlig innsats | statped.no](#)

[ESSENCE | University of Gothenburg \(gu.se\)](#)

ISAAC er en internasjonal medlemsorganisasjon som arbeider for å bedre kommunikasjonsmulighetene for barn og voksne med omfattende kommunikasjonsvansker.

[ISAAC Norge » Hjem](#)

<https://isaac.no/hva-er-ask/>

GOD ASK

Veiledningsmaterieell med filmer, instruksjoner, forklaringer, spørsmål og arbeidsoppgåver som gjør at du kan bli ein god kommunikasjonspartner for barn fra to til seks år som treng alternativ og supplerande kommunikasjon (ASK).

Bestill brukernavn og passord gratis.

[God ASK | statped.no](#)

SPISS er en privat spesialpedagogisk virksomhet som har spesialisert seg på autismespektertilstander.

Gratis lunsjkurs på facebook:

https://www.facebook.com/groups/735847313196665?locale=nb_NO

[Gratis fagstoff - SPISS](#)

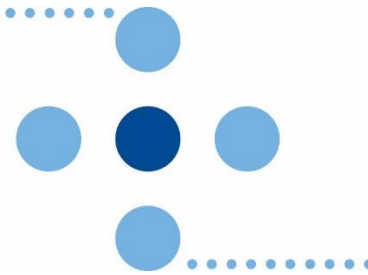
[SPISS Podcast | a podcast by spiss \(podbean.com\)](#)

Kunnskapsbanken

Her finner du artikler, filmer, lenkesamlinger og annet innhold knyttet til tjenester for personer med utviklingshemming.

[Barnehage: Ressurser og materieell | Naku](#)

[Barnehage: Lovverk og statlige føringer | Naku](#)

Autismeforeningen Norge

[Om autismespekterdiagnose \(ASD\) – Autismeforeningen](#)

Møre og Romsdal

[Møre og Romsdal – Autismeforeningen](#)

NOU 2020:1; Tjenester til personer med autismespekterforstyrrelser og til personer med Tourettes syndrom

[NOU 2020: 1 - regjeringen.no](#)

Revidert EIBI fagprosedyre (Early Intensive Behavioral Intervention)

<https://www.helsebiblioteket.no/innhold/fagprosedyrer/eibi-fagprosedyre-for-spesialisthelsetjenesten>

Barnehageloven

[Lov om barnehager \(barnehageloven\) - Kapittel IV. Barnehagemyndighetens oppgaver mv. - Lovdata](#)